

Historisch Nieuwsblad

INHOUD

Meester Panken	10
Tot heel Holland	
Brabants lult	12
Vorsers, sjouwers	
en sympathisanten	15
Column	18
HVBerichten	19
De Aanwinst	20
Gesignaleerd	21
Korte berichten	25
Interview	29



De Slag bij Woeringen in 1288, die de Brabantse hertog Jan I tevens de titel van hertog van Limburg en de bijbehorende gebieden opleverde. Illustratie uit een vijftiende-eeuws handschrift van de 'Brabantse Yeesten', oorspronkelijk geschreven door de Antwerpse schepenkerk Jan van Boendale (coll. Koninklijke Bibliotheek, Brussel).

COLOFON

Het Noordbrabants
Historisch Nieuwsblad
is een uitgave van de
stichting Brabantse
Regionale Geschied-
beoefening en de
Historische Vereniging
Brabant.

Jaargang 18, nummer 3
november 2004.

Redactie en administratie:
Postbus 1325
5200 BJ
's-Hertogenbosch
telefoon (073) 615 62 62
fax (073) 615 62 63
e-mail
nhn@erfgoedbrabant.nl

ISSN 1381-4222

VAN HERTOOGDOM TOT HEDEN Grensoverschrijdend maar niet grensverleggend

Al bijna twee decennia sta ik op de *mailing list* van de Belgisch-Nederlandse stichting Colloquium 'De Brabantse Stad'. Om de drie jaar wordt me keurig een uitnodiging toegestuurd voor het eerstvolgende colloquium, dat bij toerbeurt in een van de huidige gebiedsdelen van het 'aloude Hertogdom Brabant' wordt gehouden. Het programma was voor mij nooit sprankelend of uitdagend genoeg van opzet, dat ik mezelf kon overhalen in te schrijven. Tijdens het doornemen van bundels met de voor publicatie geschikt bevonden lezingen kreeg ik achteraf nooit het gevoel dat ik iets belangrijks gemist had. Genoemde stichting heeft nu echter iets gepresteerd waarvoor ik haar grote dank verschuldigd ben: de samenstelling en uitgave van een geschiedenis van het hertogdom Brabant van de vroegste tijden tot heden. Op 24 september j.l. werd hiervan het eerste exemplaar officieel gepresenteerd.

door Cor van der Heijden

Op 10 november 1990, tijdens de slotdiscussie van het in Antwerpen gehouden negende colloquium 'De Brabantse Stad', werd door een van de deelnemers ingebracht dat

EEN CHRONIQUEUR POSTUUM VERENIGD MET ZIJN WERK

De Kempische wereld van meester Panken

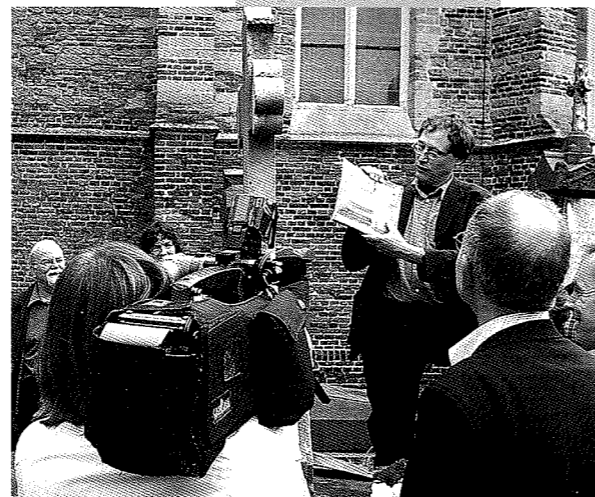
Op een regenachtige zomerdag in juli werd op het kerkhof van de Sint-Petruskerk te Bergeijk, op 't Hof zoals het daar heet, een nieuw boek van de antropoloog Peer Meurkens gepresenteerd over de wereld van de Kempische schoolmeester P.N. Panken. Zo'n honderd belangstellenden waren die dag – de honderdste sterfdag van de meester – op het vochtig-dampende kerkhof bijeengekomen om getuige te zijn van een bijzonder ritueel.

door Gerard Rooijackers

Op 20 juli 1904 stierf in Bergeijk Peter Norbertus (Bert) Panken, in leven schoolmeester, maar vooral bekend als dagboekschrijver en chroniqueur van het Kempenland. Twee dagen later werd hij begraven in de schaduw van de aloude parochiekerk, volgens Panken de 'Sint Pieter van Bergeijk'. Het graf dat zijn naam draagt is voorzien van het opschrift 'hij was een man van geloof'. Ook al heeft er op het oude kerkhof een kaalslag gewoed – de oude Bergeijkse parochianen hebben niet in alle rust aldaar het einde der tijden mogen afwachten – de zerk van Panken bleef gelukkig behouden. Op 20 juli 2004, precies honderd jaar later, is op deze plek een boek gepresenteerd over zijn leven en werk, geplaatst in de context van de Kempische samenleving in de negentiende eeuw. Het boek tekent de man: wie hij was, wat hij deed, met wie hij omging en hoe hij dacht. Maar het boek gaat vooral ook over de wereld waarin hij leefde: het dorp in het oude Kempenland van voor de tijd dat grootschalige processen de samenleving zouden veranderen. In het boek wordt duidelijk dat Bert Panken getuige was van allerlei ontwikkelingen, vooral op mentaal en cultureel gebied. De geest van de mensen en hun kijk op het leven bleken te zijn veranderd in de periode tijdens zijn leven, al ver voor 1900.

KEMPISCHE COMPLEXEN

In zijn grafrede benadrukte Peer Meurkens, de auteur van het nieuwe boek, dat veelal ten onrechte is aangenomen dat het oude Kempenland een voorbeeld was van een samenleving waar alles statisch bij het oude was gebleven. Het tegendeel is waar, aldus Meurkens, die er op zijn beurt als het ware een levenswerk van heeft gemaakt om de geschriften van de schoolmeester te ontsleuten om zodoende de ingrijpende transformaties van de Kempische plattelandssamenleving op het spoor te komen. Vanaf omstreeks 1840 constateert hij een toenemende scheiding tussen de sociale standen, een proces dat hij eerder beschreef in zijn uitgegeven doctoraalscriptie over de Bergeijkse notabelen. Deze scheiding ging gepaard met een mentaliteitsverandering die grote invloed had op het waarden- en normenpatroon, dat sterk gestuurd werd door een zelfbewuste clerus die voortvarend werk maakte van de katholieke emancipatie. Deze processen heeft Panken niet in zijn destijds gepubliceerde werk beschreven. De schoolmeester was veeleer geïn-



Etnoloog Gerard Rooijackers toont het in lood gehulde boek over meester Panken aan de verzamelde pers en de overige aanwezigen (foto part. coll.).



Johan Biemans (l.) en Peer Meurkens zetten het boek over Panken 'ter eeuwige memorie' bij in het graf van Panken (foto part. coll.).

Peter Meurkens, *De wereld van schoolmeester Panken. Een portret van het oude Kempenland in de negentiende eeuw* (Zaltbommel: Kempen Uitgevers/Europese Bibliotheek, 2004) 168 blz.; ill.; ISBN 90-6657-212-4, prijs: € 19,50.

Meester Panken

Hij die de Kempen voor ons heeft ontsloten, de oude tijd die toch vrij cryptisch was, stond als gemiddeld meester voor de klas, maar schaarde zich inmiddels bij de groten.

Ook ik heb trouw zijn dagboeken gelezen, en maakte mij graag eigen wat ik las: hij liep haast onnavolgbaar in de pas. Zo deel ik in zijn tijd en in zijn wezen.

Hier staan we dan aandachtig in het leven, hem te gedenken, honderd jaar al dood, die ons zo'n rijke inkijk heeft gegeven.

Want hij schreef op wat toen het leven bood, een klankbeeld van het nog onthaaste streven: man van de Kempen, in het kleine groot.

Frans Hoppenbrouwers
20 juli 2004

teresseerd in archeologie en de oude dorpsgeschiedenissen van zijn woonomgeving. Nee, het zijn vooral de terloopse notities in zijn zeer omvangrijke autobiografie die hij tijdens zijn lange leven (1819-1904) heeft vastgelegd. Hij schreef zelfs verschillende versies van zijn levensverhaal, in een niet aflatende poging om greep te krijgen en te houden op zijn leven. Tot op zijn sterfbed heeft hij aan dit project, in feite zijn leven, gewerkt door de laatste zinnen te dicteren.

Het zijn vooral de autobiografieën die de historisch-antropoloog Meurkens heeft gebruikt voor zijn mentaliteitsgeschiedenis van de negentiende-eeuwse Kempen. Dit resulteerde in 1984 in een proefschrift, waarin Meurkens een drietal complexen formuleerde die het dagelijks leven bepaalden, zoals het schaamtecomplex (de taboeïsering van het lichaam), het smetcomplex (de ambivalente omgang met buitenstaanders) en het gezinscomplex (de wenselijkheid van een groot kindertal).

Na deze studie werd het tijd om de dagboeken van Panken als bron uit te geven en op deze wijze te ontsluiten voor andere onderzoekers. Dit heeft geresulteerd in de zesdelige serie *Dagboeken van Panken* (1993-1998), die telkens werden voorzien van een inleidend essay. Het zijn deze inleidingen die Meurkens opnieuw heeft bewerkt, en die de kern vormen van het nieuwe boek *De wereld van schoolmeester Panken*, aangevuld met een artikel over de volkskundige betekenis van de schoolmeester.

DE BLOEM VAN BERGEIJK

Na de grafrede van Peer Meurkens droeg Frans Hoppenbrouwers, dichter te Valkenswaard, een speciaal voor de gelegenheid geschreven sonnet voor. Vervolgens nam Johan Biemans het woord, die namens de Stichting Eicha een bloemstuk op het graf plaatste, waarbij hij tevens een 'bloemlezing' uit het dagboek van Panken ten beste gaf. Met name ging hij in op 'de bloem van Bergeijk', zoals Panken het noemde, waarbij hij doelde op zijn vriendin Johanna Maria Hendrika Wilhelmina Raupp, die na een langdurige ziekte ongehuwd overleed in 1886. Zij was 'de oogappel en lieveling haars vaders' en ze 'heeft in alle christelijke deugden uitgemunt'. Zij bewees ieder gaarne,

zooveel zij vermocht, dienst. (...) Bij hare begrafenis, door eene groote volksmenigte bijgewoond, hield ik eene lijkrede aan het geopend graf, waarschijnlijk de eerste, welke op dat oud kerkhof (enkel door protes[tantse] dominé's niet medegerekend) uitgesproken werd. Hierom verhandelde ik vooreerst in het algemeen die gedenkwaardige plek, tweedens de deugden der overledene en voorts die van haren grootvader, vader en broeder. Een zerk dekt hare grafstede.' Het toeval (?) wil dat Panken achttien jaar later naast haar begraven werd. Onder grote bijval werd dan ook een roos uit het boeket voor Panken genomen en op haar zerk gelegd, ten bewijze van deze liefdevolle vriendschap.

RITUEEL DEPOT

Het officiële gedeelte van deze bijeenkomst werd afgesloten met het in lood verpakken van het zojuist gepresenteerde boek. Immers, is het niet Panken zelf die postuum als eerste recht heeft op een exemplaar? Op het graf werd het boek, inclusief een lijst waarop de aanwezigen hun namen noteerden alsmede de teksten van de toespraken, door een loodgieter in een loden pakket geplaatst dat keurig werd dichtgesoldeerd. Zelden zal een loodgieter zo'n eigenaardig klusje geklaard hebben, waarbij zovelen hem ruim een kwartier belangstellend op de vingers keken. Tot slot werd het pakket 'ter eeuwige memorie' bijgezet in het graf bij wijze van ritueel depot. De spade werd hierbij gehanteerd door de archeoloog Nico Arts, uiteraard zijn toekomstige collega's indachtig. Het feestelijk rouwbetoon werd geruime tijd voortgezet in café De Gouden Leeuw. De verslaggevers van Radio Bergeijk waren overigens in geen velden of wegen te bekennen.